

FILANTROPIA ȘI ASISTENȚA SOCIALĂ CA IMPERATIVE MISIONARE ALE ORTODOXIEI ROMÂNEȘTI

Rezumat teză

Slujirea este corolarul iubirii creștine față de om, al sentimentului de solidaritate cu semenii. De fapt, etica slujirii este etica filantropiei și a solidarității. Din această cauză, teologia ortodoxă a dat o deosebită importanță corelației dintre slujire și aspectul comunitar al vieții creștine. Slujirea reprezintă una din modalitățile concrete prin care se extinde și se adâncește comuniunea umană, care își are izvorul și modelul său în comuniunea divină. Dacă existența noastră în Biserică are forma unei comuniuni spirituale, prin slujire lărgim această comuniune în sfera umanului și-i dăm o realitate concretă. Biserica creștină, care este o comunitate spirituală și socială, este interesată în mod vital pentru dezvoltarea relațiilor personale prin acte de slujire. Căci slujirea creștină contribuie în mod real la procesul de creștere a umanității spre noi culmi materiale și spirituale. Slujirea este și semnul smereniei Bisericii. Prin actele de solidaritate umană, Biserica lasă să se vadă aspectul ei chenotic, fața ei umană. Chenoza nu este o anihilare, ci o condiție pentru creșterea în plenitudinea existenței. De asemenea, asceza, care trebuie să însoțească chenoza, nu provine din sentimentul de vină, ci din distrugerea voluntară a egoismului, din afirmarea integrală a spiritului, din dorința de împlinire continuă a conținutului vieții. Slujirea ține de însăși ființa de comuniune a Bisericii, de relația ei cu umanitatea în care a fost inclusă prin opera lui Hristos. Slujirea trebuie privită, deci, nu numai ca o simplă necesitate istorică, pastorală, ci ca o coresponsabilitate față de umanitatea la care Biserica a fost chemată prin însăși întemeierea, misiunea și destinul ei. Desigur, Biserica, fiind integrată în organismul social, se află într-o corelație dinamică cu realitățile istorice, cu perspectivele vieții umane în general. Tinzând prin natura ei spre împărăția lui Dumnezeu, Biserica susține evoluția umanității spre noi stadii de progres și spre noi forme de relații umane, de mai strânsă comunitate.

Argument. Biserica Ortodoxă este prin definiție o Biserică a slujirii, în îndoitul ei aspect: slujirea lui Dumnezeu și slujirea oamenilor. Pentru că

slujirea ține de aspectul comunitar, eclezial, al vieții creștine. Comunitatea creștină se realizează ca „ecclesia” nu numai prin mărturisire de credință și prin cult, ci și prin slujire față de lume. Slujirea este, de fapt, expresia vieții lăuntrice a creștinului și a Bisericii, în relația lor cu lumea. În acest sens, Ortodoxia n-are o doctrină formulată a slujirii, dar are experiența slujirii, care, dacă nevoia o cere, poate fi formulată. Pentru a sublinia perspectiva creștină a slujirii și dinamismul ei, teologia ortodoxă a trebuit să analizeze o serie de noțiuni fundamentale, biblice și patristice. Căutând să răspundă problemelor ridicate de angajarea Bisericii în slujirea lumii, aceasta a fost pusă în situația să arate atât temeiurile evanghelice ale slujirii, cât și direcțiile acesteia. Ortodoxia a avut întotdeauna grijă să păstreze slujirea pe o bază ideologică și într-o perspectivă creștină, deoarece relația Bisericii cu lumea a avut și are un profund caracter dialectic. În Biserica Ortodoxă, slujirea nu este determinată sociologic în scopul de a scoate Biserica dintr-o criză generată de confruntarea ei cu lumea, ci, mai degrabă, slujirea este forma de pastorație care ține Biserica deschisă umanității, într-un mod adecvat situațiilor prin care aceasta trece în evoluția ei istorică.

Trăim vremuri în care omul, activând într-o societate pluralistă și secularizată, caută să-și rezolve problemele singur și cu mijloacele pe care și le crează el însuși, rezolvări care de multe ori nu-l satisfac, sau care oferă doar o satisfacție pe moment. Biserica, mai mult ca oricare altă instituție, este datoare să se implice în rezolvarea tuturor problemelor lumii. Facem această afirmație tocmai datorită faptului că indiferent de ceea ce prestează cineva, indiferent de sistemul în care este integrat (cultural, politic, economic, ș.a.m.d.) omul este afiliat Bisericii lui Hristos, indiferent de gruparea religioasă de care aparține. Implicarea aceasta aș numi-o „slujirea necondiționată a aproapelui” ceea ce ar avea corespondent într-un limbaj mai laic cu sistemul de asistență socială. Oamenii ca fii ai bisericii, dar și ca cetățeni cu drepturi depline ai țării noastre au posibilitatea de a beneficia atât de prevederile Sistemului Național de Asistență Socială cât și de cel pe care este întemeiată asistența socială creștină, conform căreia la baza societății se află o solidaritate bazată pe conștiința frățietății și iubirea necondiționată în numele lui Hristos. Părintele Dumitru Stăniloae a făcut în monumentală sa lucrare *Teologia Dogmatică* următoarea afirmație „adevărata societate este Biserica, aceasta este un eu comunitar în Hristos”, este comuniunea de iubire a oamenilor adunați virtual în Hristos. Această afirmație dar și întreaga structură pe care este bazată asistența socială a Bisericii este fundamentată pe cuvintele Sfintei Scripturi: „*Poruncă nouă dau vouă: Să vă iubiți unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul. Întru*

aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții.” (Ioan 13, 34-35).

De altfel, Mary P. Van Hook, un erudit profesor de asistență socială al universității din Florida, consideră că poruncile biblice asigură baza a două abordări care reflectă două laturi importante ale asistenței sociale: caritatea și justiția socială. Caritatea constă în a da răspunsuri utile la crize specifice, fără a încerca schimbarea structurii sociale care creează și perpetuează suferința și opresiunea.

Aceste aspecte, ale carității sau filantropiei și cele ale justiției sociale pot fi urmărite atât în Vechiul Testament cât mai ales în Noul Testament, și chiar în viața actuală a Bisericii, ca o prelungire a acestor principii vădite și descoperite și în misiunea socială a Bisericii contemporane.

Așadar, într-o formulare concisă a celor mai sus prezentate, prin tema aleasă „*Filantropia și asistența socială ca imperative misionare a ortodoxiei românești*”; doresc să expun aspecte legate de asistența socială creștină derulată în una din structurile Bisericii Ortodoxe Române, punctele forte precum și ceea ce trebuie adaptat la nevoile societății contemporane și de ce nu, poate fi unul din punctele de reper pentru filantropia ortodoxiei românești contemporane, care poate fi luat ca model de urmat și în alte locuri din spațiul ecleziastic românesc. Această temă suscită un interes sporit. Spun aceasta deoarece în societatea românească contemporană, este nevoie din ce în ce mai mult de implicare în social.

În cadrul fiecărei religii creștine există preocuparea pentru viața socială a semenilor, a celor aflați într-o stare de dificultate. Bine-nțeles că toate Bisericile au întruchipate toate virtuțile creștine și mai ales milostenia și iubirea de semeni. Datorită acestor două virtuți esențiale, oamenii Bisericii se implică pe tărâm social, înființează și susțin diferite instituții bisericesti spitalicești, în care să fie tratați cei bolnavi, cei aflați în diferite stări de neputință.

Referitor la Centrul Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara putem spune că oamenii sunt tratați și îngrijiți aici cu mare dragoste, cu sârg, cu devotament. Ceea ce este foarte important de precizat este faptul că aici nu se face nicio diferențiere între oamenii care sunt îngrijiți, nici din punct de vedere religios, nici etnic etc. Deci aici sunt bineveniți toți oamenii care se află într-o stare de dificultate sau alta. Prin aceasta de poate vorbi chiar de un caracter ecumenist în cadrul Centrului Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara. Aici toți oamenii sunt tratați în mod egal, cu aceeași dragoste pentru fiecare.

Scopul lucrării. Legat de **scop**, cercetarea de față, realizată asupra personalului din cadrul serviciilor de asistență socială, pe de o parte își propune să constate nevoia de specializare și de formare continuă și pe altă parte asupra beneficiarilor, să evalueze impactul proiectelor și programelor derulate în comunități.

Modelul teoretic al cercetării este fundamentat pe importanța procesului de asistență socială creștină, servind la reintegrarea socială și ajutorarea persoanelor, grupurilor și comunităților aflate în dificultate, necondiționat și nondiscriminatoriu.

De asemenea, alegerea acestei teme a fost făcută și cu scopul de a îmbunătăți calitatea serviciilor sociale ale Bisericii (prin oferirea unui exemplu edificator), a spori dimensiunea socială a Bisericii, de a înțelege sistematic domeniul de studiu, de a utiliza metode și tehnici de cercetare în conformitate cu cercetarea în cauză, de a concepe și implementa un proiect de cercetare avansată, de a face debutul unor astfel de cercetări din perspectivă sociologică și de ce nu de a servi celor care vor să afle aspecte legate de viața socială a Bisericii din părțile Sighișoarei în special, și chiar de misiunea socială a Bisericii Ortodoxe Române.

Firul logic. Subiectul studiat este unul actual, este unul deosebit de important pentru teologia românească. Am ținut neapărat să prezint în această lucrare câteva aspecte legate de vechile bolnițe mănăstirești de pe spațiul românesc, despre aceste bolnițe s-a scris mai puțin, însă nădăjduiesc că, pe viitor, acest subiect va fi dezvoltat și de alți cercetători, pentru că este foarte important a se cunoaște începutul filantropiei ortodoxe românești instituționalizate. Momentul apariției bolnițelor mănăstirești românești reprezintă de fapt începutul medicinei românești, bine-nțeles în condițiile vremurilor respective.

În aceste bolnițe stă de fapt izvorul filantropiei ortodoxe românești de astăzi. Filantropia bisericească este studiată în vremurile de azi, este un subiect frumos, un subiect de curând apărut pe firmamentul teologiei românești, bine-nțeles că în timpul perioadei comuniste nu se putea face așa ceva. Este bine, în vremurile actuale, că, din ce în ce mai mulți cercetători se apleacă cu seriozitate asupra studiului filantropiei ortodoxe românești, se studiază și se analizează modul cum au apărut și cum funcționează instituțiile de caritate ale Bisericii Ortodoxe Române, rolul extrem de important al acestora în societatea actuală românească, din ce în ce mai încercată de greutate și necazuri. Este bine că pot apărea aceste instituții cu caracter social ale Bisericii, este bine ca acestea să fie prezentate și popularizate, nu din mândrie deșartă, ci din dorința de a prezenta modele și imbold pentru alți

oameni care au în sufletul lor inserată milostenia, dragostea și toate celelalte virtuți. Acest subiect rămâne deschis pe viitor și pentru alți cercetători, care vor analiza și vor aborda din diferite perspective fenomenul acesta al filantropiei bisericești în general, și al filantropiei ortodoxe românești în mod special.

Obiectivele lucrării. Strâns legată de tema cercetării este motivația alegerii temei. Argumentarea rațională a factorilor motivaționali presupune o analiză obiectivă a ceea ce mi-am propus să realizez în cadrul acestei cercetării. Expunerea motivelor pentru care m-am oprit la această temă poate fi relevantă în încercarea de a propune soluții pentru unele probleme cu caracter social.

Notăm succint în cele ce urmează câteva dintre motivele pentru care am ales această temă de cercetare: îmbunătățirea modului de implicare, a metodelor și tehnicilor utilizate în „slujirea aproapelui” prin evaluarea activităților derulate de Centrul Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara; posibilitatea de a efectua cercetarea pe teren în cadrul unuia dintre cei mai practici și dezvoltați furnizori de servicii sociale de la nivelul Patriarhiei Române; implicarea activă în coordonarea activităților de asistență socială în cadrul unei structuri bisericești, centrată pe activitate socială; elaborarea unor regulamente, care să fie bazate pe evaluarea nevoilor beneficiarilor (consider că centrarea pe beneficiar este o noutate metodologică foarte clară, pentru că în permanență nevoia beneficiarilor, a persoanelor vulnerabile social este în schimbare); lipsa unei astfel de cercetări din perspectivă sociologică; nevoia de a întocmi o strategie de dezvoltare pe componenta socială.

Actualitatea temei. Mai mult decât atât, păstrând maniera obiectivă a exprimării, aș putea afirma că tema pe care am abordat-o reprezintă o problemă de **actualitate** în contextul în care Biserica Ortodoxă Română a elaborat un nou statut de organizare și funcționare. Noutatea respectivului statut constă mai întâi, într-o puternică accentuare a legăturii dintre libertate și responsabilitate sau între autonomie proprie și cooperare cu alții, la nivel național, provincial (regional) și eparhial. În acest mod se evidențiază că adevărata libertate nu este izolare, unitatea nu este constrângere iar treptele ierarhice sunt trepte ale comuniunii eclesiale, în care primatul se definește ca slujire și responsabilitate sporită în interiorul sinodalității, pentru a menține unitatea Bisericii.

Conform Legii privind sistemul național de asistență socială și Statutului Bisericii Ortodoxe Române, una dintre principalele sarcini ce revine asistenței sociale este de a oferi sprijin persoanelor, grupurilor și comunităților aflate în situații de dificultate, fără discriminare.

Ori importanța temei rezultă tocmai din a identifica soluții care conduc la îmbunătățirea calității vieții persoanelor aflate în dificultate (materială, financiară, spirituală, psihică, fizică și/sau socială) din Sighișoara și împrejurimi, prin oferirea de servicii de asistență socială persoanelor care au nevoie, nediscriminatoriu și necondiționat.

Surprinderea tuturor caracteristicilor legate de asistența socială a Bisericii, de instrumentele utilizate, dar și de principiul creștin de ajutorare a aproapelui sub o formă necondiționată ne ajută în a ne forma o imagine de ansamblu asupra modului de implicare a bisericii în viața socială și contribuția la dezvoltarea comunitară (Biserica fiind unul dintre actorii comunitari importanți).

Studierea și publicarea de documente bisericesti și de stat. Biserica Ortodoxă Română organizează în funcție de reperele istorice importante din fiecare an, conferințe și simpozioane dedicate diferitelor personalități edificatoare pentru misiunea Bisericii creștine. Astfel anul 2008, a fost dedicat unui mare ierarh, liturgist și predicator - Sfântul Ioan Gură de Aur, iar în 2009 – „anul Sfântului Vasile cel Mare” Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât să evoce personalitatea arhiepiscopului Cezareii Capadociei” cel care a avut un rol deosebit în opera de sedimentare a creștinismului dar mai ales în misiunea socială a Bisericii. Este cel dintâi ierarh care a întemeiat, pe lângă Biserică, azile și spitale, în ajutorul celor săraci și neputincioși, îndemnând pe cei înstăriți să folosească avuțiile lor, ajutând pe cei nevoiași și lipsiți. De fapt această slujire a aproapelui concretizată astăzi în conceptul de „asistența socială creștină”, are temeuri scripturistice importante. Biserica continuă și astăzi activitatea filantropică, folosind mijloace moderne, adaptate societății contemporane, dar păstrându-și specificul propriu. Biserica organizează simpozioane cu tematică legată de filantropie și asistență socială și de asemenea publică volume în care sunt dezbătute pe larg, de către specialiști, aceste aspecte. Multe astfel de volume au fost analizate și studiate în vederea elaborării prezentei lucrări de cercetare. De altfel, au fost studiate și diferite volume laice publicate, referitoare la filantropia și asistența socială în spațiul românesc.

Din „*Enciclopedia asistenței sociale*”, editată sub egida Asociației Naționale a Asistenților Sociali din Statele Unite, aflăm că „*asistența socială creștină se distinge printr-un punct de vedere de bază asupra lumii și un set de concepții despre natura ființei umane, despre lume, despre scopul asistenței sociale. Aceste concepții reprezintă nucleul asistenței sociale creștine, care transcende o varietate de metode, populații țintă, cadre și orientări teoretice*”.

În practică, asistența socială creștină, se întinde de la advocacy social până la tratamentul individual și de familie, de la administrarea bunăstării copiilor până la servicii de asistență pentru cei fără casă și de la dezvoltare internațională la management de caz. Astfel asistența socială creștină conține politici sociale, advocacy, practică comunitară, prevenție, administrație și eforturi reparatorii (terapeutice) cu persoanele, familiile și grupurile vulnerabile.

Considerăm că acest termen este ilustrativ pentru activitatea filantropică a Bisericii Ortodoxe și că înfăptuirea unei asistențe sociale cu adevărat creștine ar trebui să fie un deziderat al misiunii sale sociale. Pentru aceasta este necesară clarificarea cadrelor teoretice ale asistenței sociale creștine, o explicare a conceptelor sale, precum și formularea fără echivoc a unor principii și linii orientative pentru practică, mai exact o expunere a lor în limbajul curent al teoriilor moderne ale asistenței sociale.

Referitor la modul **cum influențează teza societatea post modernă și Biserica**, putem spune în primul rând că această lucrare de cercetare oferă un principiu nou de optică asupra a tot ceea ce înseamnă filantropie și asistență socială, atât laică cât și religioasă. Această lucrare de cercetare oferă un model de implicare pe tărâm social prin anvergura și seriozitatea faptelor caritabile. Atât societatea românească laică cât și cea bisericească găsesc în această lucrare un model de urmat în practicarea actului filantropic asupra tuturor celor aflați în nevoi și în diferite stări de dificultate.

În prezenta lucrare, prin conținutul practic s-au expus aspecte importante pe care s-a conturat cercetarea: identificarea activităților și acțiunilor de asistență socială derulate de Centrul Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara; impactul activităților de asistență socială asupra categoriilor de beneficiari; proiecte și programe implementate; analiza calității și eficienței serviciilor oferite; relațiile dintre personalul specializat și beneficiari (indivizi sau grupuri); măsurarea implicării partenerilor sociali în cadrul proiectelor sociale derulate; un alt aspect îl constituie surprinderea mediului, climatului în care sunt desfășurate activitățile sectorului social; atitudinea preoților față de asistența socială; realități sociale cu care se confruntă persoanele/grupurile vulnerabile social; aspecte comportamentale ale specialiștilor Bisericii față de grupurile țintă și reflectarea lor în mass-media. Cred că este benefică cunoașterea și popularizarea faptelor caritative ale instituțiilor sociale ale Bisericii, nu din mândrie deșartă, ci din dorința ca aceste instituții sociale ale Bisericii să devină modele și imbold pentru alte persoane și instituții.

Stadiul actual al cercetării și baza documentară. Trebuie să spunem faptul că în această lucrare de cercetare am folosit o gamă variată de surse

bibliografice: izvoare documentare inedite, izvoare documentare edite, multe publicații periodice, lucrări cu caracter general sau special, ale unor specialiști care s-au ocupat de-a lungul timpului de această interesantă și actuală problemă a filantropiei și asistenței sociale ale ortodoxiei românești.

În primul rând, menționez aici **sursele arhivistice** pe care le-am folosit. De un real folos a fost cercetare pe care am întreprins-o la Arhivele Mitropoliei Ardealului din Sibiu, unde am cercetat Fondul arhiepiscopesc și Fondul de Circulare. De asemenea, am întreprins o cercetare fructuoasă și la Arhivele Naționale, Filiala Târgu Mureș, unde am studiat pe Fondul Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara. O altă activitate de cercetare arhivistică am desfășurat-o la Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara. Am observat din cercetarea acestor surse arhivistice modul în care Biserica Ortodoxă Română, de-a lungul timpului, s-a implicat eficient în acte de filantropie și asistență socială, lucru pe care de altfel, îl face Biserica și astăzi, bine-nțeleș, astăzi dispunând de alte surse și oportunități decât în vremurile trecute.

Am utilizat o sumedenie de **izvoare documentare edite**: **Sfânta Scriptură**, **colecții de documente publicate**, **dicționare**, cum ar fi: Raymond Boudon, *Dicționar de sociologie*, Larouss; Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, 1981, 398 p. (reeditat în Olanda în anul 1986 și la București în anul 1994, 428 p.); *Dicționarul explicativ al Limbii Române*, ediția a II-a; Suciu Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol .I-II, Editura Academiei Române, București, 1967; Păcurariu Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996; **enciclopedii**: *Enciclopedia asistenței sociale*, M. P. V. Hook, Christian Social Work, NASW, 1995, CD-ROM; *Encyclopaedia Universalis*, Corpus 3, Editeur a Paris; Miller David (coordonator), *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2000; *Enciclopedia Britanică*, 16 volume; *Social Work Enciclopedy*, NASW Pres, 1997; **compendii**: *Compendiu de Doctrină socială a Bisericii*, Editura Sapiența, Iași, 2007; **legi publicate, statute, protocoale, hotărâri, memorialistică, scrieri ale Sfinților Părinți**: Sfântul Vasile cel Mare, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Grigorie de Nazianz, Sfântul Grigorie de Nysa, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Irineu al Lyonului, Nil Sinaitul.

Au fost studiate și **publicațiile periodice bisericești** și unele laice în care au fost prezente informații referitoare la subiectul dat, sau au fost publicate diferite colecții de documente de arhivă. Astfel au fost analizate publicațiile: *Telegraful Român*, *Revista Teologică*, *Psihologia*, *Studii*

Teologice, Ortodoxia, Mitropolia Moldovei și Sucevei, Mitropolia Ardealului, Mitropolia Olteniei, Candela, Raze de lumină, Biserica Ortodoxă Română, Glasul Bisericii, Transilvania, Mitropolia Banatului, Altarul Banatului, Revista Arhivelor. În aceste publicații periodice, am analizat mai multe studii ale unor autori cum ar fi: Andrei Bârseanu, Constantin I. Bercuș, G. Brătescu, Orest Bucevschi, T.G. Bulat, Mircea Chialda, Eustochia Ciucanu, Epifanie Cozărescu, B. Duțescu, Marcu Nicolae, E. Gheorghiu, V. Gonța, Al. Gonța, N. Grosu, Mihai Himcinschi, Elena Macavei, Florica Mănoiu, V. Micle, Paul Mihail, Petre Miroiu, Atanasie Negoită, C. Nonea, Grigore Patrulescu, Gherasim Piteșteanul, Irineu Pop, Teodor Popescu, Romulus Popescu, P. Rezuș, Marin Stamate, Constantin A. Stoide, Vasile Târgovișteanul, Nicolae Vătămanu, Șofron Vlad, C. Voicescu, Nestor Vornicescu și lista poate continua.

Referitor la subiectul de față, putem afirma că mai mulți cercetători s-au ocupat, mai în profunzime sau cu caracter mai general, de această temă. Menționăm faptul că am studiat lucrări ale unor autori români dar și ale unor străini. Dintre **autorii români** studiați amintim aici pe: Cristian Bocancea, George Neamțu, Ion Bria, Ruxandra Cesereanu, Ioan Emil Jurcan, V. Miftode, Nicolae Mladin, Maria Molnar, Florin Pașa, Mihaela Luminița Pașa, Ion Petrică, Mircea Păcurariu, Irineu Pop, Marian Preda, Ioan Rămureanu, George Remete, G.I. Soare, Manuela Sofia Stănculescu, Ionica Berevoescu, Dumitru Stăniloae, Florian Tănăsescu, Mihai Valică, Pavel Chirilă, Andreea Băndoiu, Elena Zamfir, Cătălin Zamfir, Gheorghe Banu, Florin Bengean, Valeriu Bologa, Mircea Gelu Buta, Ligia Livadă-Cadeschi, Virgil Ciobanu, Nicu Cotlarciuc, Victor Gomoiu, Mihai Himcinschi, M. Iovițu, Elena Macavei, F. Mănoiu, David Pestroi, Antonie Plămădeală, Ioan Pop, Paul Pruteanu, Ovidiu Soare, Vasile Someșanul, Mihail Teodorescu, Mihai Vizitiu și lista poate continua.

Dintre **autorii străini** studiați în cadrul acestei lucrări de cercetare amintim aici pe: Robert L. Barker, Ch. Bachmann, J. Simonin, R. Blum, B. Brunhes, M. Foucault, R. Lenoir, P. Rosanvallon, S. Crapuchet, C. De Robertis, H. Pascal, Karl Christian Felmy, L. Fevre, J. Fournier, H. Hatzfeld, D. Howe, C.S. Levy, A. Menthonnex, Andreas Muller, E. Rubington, Hierotheos Vlachos, C. Chevreuse, V. Coulshed, F. Demier, G. Dorion, Madeleine Grawitz, M. Laroque, M. Marshall, T. Parsons, Helen Perlman, M. Rustant, Jeanine Verdes-Leroux, M. Vingre, B. Wootton, Rene Bornert, Olivier Clement, Demetrios Constantelos, Thomas Spidlik, Kallistos Ware și lista poate continua. Cele prezentate aici sunt doar câteva aspecte mai

importante, legate de bibliografia folosită la realizarea acestei lucrări de cercetare.

Cadrul general al lucrării. Este evidentă așadar preocuparea Bisericii de viața socială a membrilor săi, slujirea aspirațiilor societății umane. Deși misiunea esențială a Bisericii este mântuirea, ea s-a preocupat întotdeauna și de problemele vieții pământești a credincioșilor ei, pentru că creștinul înaintează spre mântuire, și crește în desăvârșire prin faptele sale concrete față de semenii. Precum se știe, Biserica a fost dintotdeauna alături de păstoriții săi, ajutându-i cu cele necesare traiului pământesc acolo unde a fost cazul și intervenind asupra unora aflați în dificultate din pricina unor catastrofe ale naturii, a sprijinit pe tinerii săraci ca să poată face o școală, a administrat cu tact fundațiile de binefacere astfel încât să fie ajutați cei nevoiași, de asemenea Biserica a fost alături de popor și în vâltoarea marilor evenimente din istoria neamului românesc.

Lucrarea se deschide cu **Introducerea** în care am prezentat: argumentul, obiectivele și scopul lucrării, actualitatea temei, scopul lucrării, abordarea multidisciplinară, stadiul actual al cercetării și baza documentară, aspecte metodologice, structura lucrării.

Primul capitol este intitulat ***Dimensiunea socială a misiunii Bisericii.*** Referitor la misiunea morală și socială a Bisericii, afirmăm că aceasta constă în difuzarea principiilor morale creștine, în adâncirea lor în conștiința credincioșilor pentru a-i determina la trăirea învățaturii creștine. Biserica noastră are convingerea și experiența că, pe temeiul principiilor sale morale, poate face din credincioșii săi buni cetățeni și ai împărăției divine și ai statului pământesc. Căci dacă Mântuitorul a spus: „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta”, totuși ea este prin definiție pentru lumea aceasta, pentru lumea aceasta S-a întrupat și a murit El. Creștinismul, prin doctrina sa dogmatică și morală, într-adevăr pune la îndemâna credinciosului elemente trebuitoare pentru potolirea setei lui de adevăr, bine și frumos, pentru explicarea rostului vieții sale și al lumii, pentru orientarea și organizarea existenței sale. Îndrumarea aceasta în sens creștin revine, după cum spuneam, Bisericii. Și ea, urmând pilda Mântuitorului, pleacă în îndeplinirea acestei misiuni, de la individul uman. Viața nouă, viața creștină, cu adevăratele ei imperative morale și sociale, cu afirmarea drepturilor firești ale omului, cu sensibilizarea conștiinței morale, trebuie să înceapă cu prefacerea lăuntrică a omului, cu înfrumusețarea interiorului său sufletesc. „Pocățiți-vă!” este cuvântul cu care Mântuitorul își începe activitatea Sa. Comprimarea poftelor creatoare de păcat și a ispitelor pline de primejdii, inundarea sufletului cu lumina virtuților, iată punctul de plecare în acțiunea moralizatoare a Bisericii.

Fără pocăință adevărată, fără disciplinarea eului lăuntric nu se poate face nimic. Omul credincios trebuie să tindă către desăvârșire.

Capitolul al doilea l-am intitulat *Elemente de filantropie și asistență socială*. Din iubire față de om s-a înfăptuit, de-a lungul istoriei, opera filantropică obiectivată în acte și fapte caritabile, de binefacere, în acte și fapte de lansare, încurajare și susținere a talentelor prin mecenat, în trecut, prin sponsorizare, astăzi, în acte și fapte de creație. Opera filantropică poate fi considerată întreaga creație filosofică, teologică, artistică, științifică și tehnică. Iubirea față de om s-a obiectivat în filantropie caritativă și în filantropie culturală. În această ipostază filantropia este un fapt de conștiință a comunității umane. Filantropia este o virtute general umană, morală, religioasă, o virtute creștină. Modelul suprem de filantrop este Dumnezeu, creatorul lumii și iubitorul de oameni. Dumnezeu a creat lumea pentru ca aici El să devină Om și pentru ca omul să devină Dumnezeu prin har. Asistența socială este o realitate la fel de veche ca istoria umanității, cel puțin din două motive: în primul rând, toate colectivitățile au avut în componența lor indivizi care, din cauze genetice, naturale sau sociale, s-au aflat în imposibilitatea de a-și satisface trebuințele prin mijloace proprii; în al doilea rând, în nici un tip de civilizație nu a lipsit total grija față de membrii aflați în dificultate. Astfel, sărăcia, dizabilitățile, existența orfanilor și a copiilor abandonati, a bătrânilor bolnavi și fără sprijin familial sunt probleme vechi de când lumea, pe care omenirea a încercat, de-a lungul istoriei, să le rezolve apelând la diverse structuri și mecanisme interne de reglaj, unele spontane, iar altele instituționalizate. Cu toate acestea, apariția unei profesii centrate pe „tratarea maladiilor sociale” în mod științific și sistematic este un fapt relativ recent: primele decenii ale secolului XX sunt martorele creării sistemelor naționale de asistență socială și, implicit, ale construirii identității profesiei de asistent social. După apariția creștinismului, vreme de aproape două milenii, ocrotirea persoanelor, a grupurilor și comunităților aflate în situații problematice a fost preocuparea exclusivă a Bisericii, statele neimplicându-se în domeniul social decât cu funcții represive. Din zorii creștinismului și până prin secolul al XIX - lea, asistența socială practică de instituțiile și ordinele religioase a fost principalul punct de sprijin pentru săraci și pentru celelalte categorii defavorizate.

Celebrarea Filantropiei divine cere practicarea filantropiei sociale, pentru că binecuvântarea de a intra în Împărăția Cerurilor se dăruiește celor ce au hrănit și îmbrăcat săracii, au cercetat pe cei bolnavi și pe cei din închisoare. Sfânta și Dumnezeiasca Liturghie este celebrarea Filantropiei divine, iar filantropia socială a faptelor bune este o rodire sau o iradiere a

Sfintei Liturghii în viața socială, în lume, după cum ne îndeamnă Hristos-Domnul zicând: „*Așa să lumineze lumina voastră înaintea oamenilor, ca văzând ei faptele voastre cele bune să preamărească pe Tatăl vostru Cel din ceruri*” (Matei 5,16). Astfel, Sfinții Apostoli și Sfinții Părinți ai Bisericii au unit Euharistia cu filantropia socială a agapei frățești, a organizării de colecte pentru a ajuta pe cei săraci, pe văduve, pe orfani și pe bătrâni, după cum vedem mai ales în scrierile Sfântului Apostol Pavel și în cele ale Sfântului Evenghelist Luca.

Capitolul al treilea poartă titlul ***Concretizarea liturghiei sociale în gândirea și practica Sfântului Vasile cel Mare și a Sfântului Ioan Gură de Aur***. Sfinții Părinți ai Bisericii au continuat practica apostolică a filantropiei sau a slujirii sociale inspirată din Evanghelie și Liturghie, iar apoi au extins opera filantropică sau caritabilă și au organizat-o în structuri sau instituții permanente. Exemple grăitoare în acest sens găsim în secolul al IV-lea: Sfântul Vasile cel Mare, care a înființat instituții de caritate pentru săraci, bolnavi, orfani, s.a., Sfântul Ioan Gură de Aur care s-a făcut avocatul săracilor și a predicat pe Hristos Cel ce este tainic prezent nu numai în Taina Sfântului Altar, adică în Euharistie, ci și în „Taina fratelui”, adică în semenul nostru care are nevoie de ajutorul nostru.

Grija de cei săraci, ajutorarea celor din nevoi, ușurarea suferințelor celor bolnavi și îmbunătățirea vieții celor mutilați din naștere și din împrejurări nenorocite, a fost grija permanentă a întregii vieți a sfântului Vasile; ca tânăr, a împărțit întreaga sa avere oropsiților soartei; ca preot, a dat hrană celor flămânzi în timpul secetei și foametei cumplite a anului 368; iar ca episcop, și-a lărgit acțiunile sale filantropice, pe de o parte dând dispoziție horepiscopilor săi să înființeze în eparhiile lor așezăminte filantropice permanente, impunându-le conducătorilor poporului să aibă una și aceeași purtare, anume dragostea și mărinimia față de cei nenorociți, iar pe de altă parte a creat în apropierea Cezareei un mare complex filantropic, care cuprindea: biserică, spitale, leprozerii, azile pentru bătrâni, case pentru străini; la acestea se adaugă clădirile cele de trebuință pentru satisfacerea nevoilor tuturor acestor așezăminte: bucătării, ateliere de tot felul și alte dependențe necesare; nu lipseau nici școlile în care copiii învățau carte și nici școlile pentru învățarea meseriilor. Astfel, sfântul Vasile cel Mare a creat lângă orașul Cezareea un alt oraș, pe care poporul l-a numit cu numele întemeietorului lui: Vasiliada. Sfântul Vasile a fost așadar pentru toți un fel de lege a virtuții și a fost mai presus de trup, chiar înainte de a se muta din această viață; a preamărit virtutea și a urgisit viciul; avea farmec la povestit și știa să educe pe alții chiar când glumea; mustra cu blândețe, dar nu ducea

blândetea până la sălbăticie și nici indulgența până la slăbiciune; inteligența și elocința lui lăsaus în urmă pe toți oamenii; s-a curățit pe sine pentru a primi pe Duhul Sfânt spre a tâlcui Scripturile, spre a cerceta lucrurile dumnezeiești și spre a găsi cuvintele care să corespundă exact ideilor. Într-un cuvânt, frumusețea lui Vasile a fost virtutea, măreția lui a fost vorbirea lui despre Dumnezeu, mersul lui în continuă înaintare, care, prin urcări treptate, l-a înălțat până la Dumnezeu, întreaga viață a lui Vasile n-a fost decât o înălțare spre cer, dovedindu-se a fi om desăvârșit într-o viață desăvârșită.

Sfântul Ioan Gură de Aur a fost într-adevăr cel mai mare orator creștin al secolului al IV – lea și putem spune al tuturor timpurilor. Arta cuvântării lui se desfășoară elegant și pompos ca faldurile unui veștmânt de sărbătoare, iar bogăția, varietatea și strălucirea culorilor, ca și talentul excepțional cu care ne zugrăvește moravurile epocii sale, constituie până azi un model inegalabil. Predica socială se bucură de o importanță deosebit de mare din partea elocvenței creștine, datorită faptului că, în cadrul tematicii sale, se tratează în toată complexitatea lor diferitele forme și moravuri ale vieții sociale. De asemenea, Sfântul Ioan Gură de Aur s-a preocupat de-a lungul timpului de taina centrală a iconomiei mântuirii, Sfânta Liturghie, oglindită și prin spectrul social. Sfântul Ioan Gură de Aur, căruia tradiția îi atribuie paternitatea mai multor liturghii răsăritene n-a lăsat o lucrare specială dedicată erminiei Sfintei Liturghii. În schimb, avem de la Sfântul Ioan Hrisostom o mulțime de fragmente prețioase, în care explică diferite momente, acte și texte liturgice, citate și folosite în complexa lui operă, mai ales în lucrările exegetice și catehetice.

Capitolul al patrulea l-am intitulat *Spitalul creștin ca formă și manifestare a misiunii filantropice ortodoxe românești*. Împletindu-și propria lor viață cu viața poporului în mijlocul căruia își îndeplineau misiunea lor mântuitoare, slujitorii altarului au înțeles să fie prezenți în toate încercările poporului român susținându-l și împărțășind năzuințele lui la o viață liberă și dreaptă. Prin păstrarea „legii strămoșești” în popor a credinței creștine, clerul român a menținut trează și a dezvoltat conștiința unității naționale. Identificându-se cu păstoriții lor --- de care nu se deosebeau prea mult nici la vorbă, nici la port, nici ca nivel de viață, slujitorii Bisericii Române s-au făcut „tuturor toate”. Au fost dascăli pentru copii, doctori pentru bolnavi, judecători pentru învrăjbiți, apărători ai drepturilor celor asupriți, iar când împilările și nedreptățile întreceau puterea de răbdare a poporului și acesta se răzvrătea, ei deveneau și luptători și călăuze în lupta pentru sfânta dreptate a poporului. Dat fiind rolul cu totul remarcabil pe care l-a avut Biserica Română în menținerea trăinicieii neamului, existența

Bisericii Române libere, independentă, autonome, care are legea ei, slujbele ei, rânduielile ei, datinile ei --- izvora din voința poporului român de a se elibera și de jugul social, și de cel național, dar și de cel bisericesc, din simțământul de demnitate a unui popor ce-și cucerea libertatea socială și națională prin luptă, din însăși vrerea acestui popor de a se dezvolta și a propăși spre o viață națională liberă și spre o soartă mai bună. Cel mai scump lucru în lume pentru un popor este libertatea și cel mai scump lucru pentru Biserica Română era independența ei.

Biserica ortodoxă română, din toate părțile țării, de-a lungul timpului, a venit sub diferite forme, în sprijinul celor năpăstuiți, pe unii i-a ajutat cu bani deoarece au suferit de pe urma inundațiilor, a incendiilor, a grindinei sau a altor calamități, locuințele acestora fiind atât de afectate încât nu mai erau locuibile. Este remarcabilă în acest sens solidaritatea frățească, modul în care Biserica prin fii ei a sărit numaidecât în sprijinul celor de un neam și de o credință cu ei. Milostenia este una dintre virtuțile de căpătâi pentru creștini și ea trebuie să plece din inimă și să fie străbătută de dragoste deplină și de smerenie. Foarte multe văduve, fie de preoți, fie de învățători, fie de oameni simpli au fost ajutate în limita posibilităților, fie li s-a dat o sumă de bani, fie li s-a găsit un domiciliu unde să stea, pentru că multe preotese au rămas văduve destul de tinere și cu copii mici și nu aveau unde să se ducă. Urmând pilda înălțătoare a religiei creștine, care se bazează pe cea mai largă iubire a aproapelui, și socotind că omul nu este numai o ființă care, în mijlocul celorlalte viețuitoare nu urmărește decât un rost cât mai îmbelșugat în viață, Biserica a înțeles și s-a pătruns de adevărul că ființa umană, cu conștiința, superioară pe care o posedă, are menirea și datoria să fie de ajutor și altor semeni ai săi, mai ales celor slabi și neputincioși, celor neajutorați și nesprijiniți, celor săraci și părăsiți.

În ce privește îngrijirea sănătății, Biserica Ortodoxă Română este cea care a înființat primele spitale din România. Spre ilustrare amintim că cele dintâi spitale din Moldova au fost întemeiate de Mitropolitul Anastasie Crimca la începutul secolului al XVIII-lea: unul la Suceava, reședința sa metropolitană, și altul la ctitoria sa, Mănăstirea Dragomirna. Primul a fost făcut „pentru săracii din Târgul Suceava”, ceea ce înseamnă că asistența medicală era gratuită, al doilea era probabil pentru călugări. În Țara Românească, cercetările au stabilit existența unui spital la Mănăstirea Vodița, deci în prima mănăstire românească cunoscută. Dintr-un hrisov de danie din 1542 aflăm de existența unui spital la Simidreni și a unei xenodochii la Argeș, în fața mănăstirii care, desigur, imita xenodochiile bizantine. Atât

bolnița de la Simidreni cât și xenodochiul de la Argeș erau întreținute de Mitropolia de la Argeș.

Unul din cele mai vestite spitale din Țara Românească este până astăzi spitalul Colțea din București. De remarcat că spătarul Mihai Cantacuzino, care îl înființează (1695-1714), întemeiază în același timp o mănăstire, Colțea, pe locul bisericeții de lemn clădite mai înainte de clucerul Colțea. Spitalul nu e conceput independent de mănăstire și, desigur, călugării de aici au fost cei dintâi infirmieri și medici ai acestuia. Lângă mănăstire și spital, el înființează în același timp o școală de românește și slavonește. N. Vătămianu crede că hramul Sfinții Trei Ierarhi, dat de către ctitor mănăstirii, semnifică cele trei instituții create acolo.

Spitalul Pantelimon din București, nu mai puțin vestit decât Colțea, s-a înființat și el tot pe lângă o mănăstire, Pantelimonul, zidită între 1735—1750 de Grigore al II-lea Ghica Voievod.

Exact în același fel se petrec lucrurile și în Moldova. Cel mai mare spital al Moldovei, „Spiridonia” din Iași, se întemeiază la Mănăstirea Sfântul Spiridon, între 1753-1755. De notat că atât spitalele din Țara Românească, precum și acestea din Iași aveau secții pentru boli grave cum ar fi ciurma, așa cum Sfântul Vasile cel Mare avea în Basiliadă secție pentru leproși. Până aproape de vremurile noastre, spitalul Sfântul Spiridon a fost condus de Mitropolia Moldovei. Un alt spital, din Roman, e înființat de egumenul Gherasim Putneanul, iar un altul la Bârlad, de monahul Sofronie Vârnav. Un alt spital funcționa pe lângă mănăstirea Sfântul Proroc Samuil din Focșani, metoc la Sfântul Spiridon din Iași. Spitale vestite au fost la Mănăstirea Neamț, la Mănăstirile Slatina, Tărăța etc. Nu e lipsit de interes să se citeze aici două gramate a doi patriarhi răsăriteni, care se referă, una la Spitalul de la Colțea, cealaltă la Spitalul Sfântul Spiridon. În 1715 Patriarhul Alexandriei scrie despre Colțea că e un așezământ unic, în care mănăstirea, spitalul, casa pentru hrana săracilor și școala sunt împreună, toate spre slava lui Dumnezeu zidite. Iar la 1763 Patriarhul Samuel al Constantinopolului scrie despre Spiridonie că e un așezământ „pentru slujba bolnavilor”. Îndată după războiul al doilea mondial, printre cei care au depus strădanie pentru refacerea Spiridoniei dărâmate, a fost egumenul Mănăstirii Sfântul Spiridon și vicar al Mitropoliei Moldovei, Episcopul Justinian, ajuns apoi Patriarh al României. Când în 1957 s-au serbat două sute de ani de la înființarea acestui spital, fericitul întru pomenire Patriarh Justinian a ținut, la Iași, o cuvântare în care a expus misiunea Bisericii de slujire a poporului și de slujire a aproapelui, potrivit poruncii Mântuitorului.

Înființarea Orfelinatului ortodox român din Sibiu reprezintă de asemenea un aspect important referitor la implicarea Bisericii în acte de caritate.

În toate spitalele pe care le-am menționat bolnavii primeau întreținere și asistență medicală gratuită, fiind primiți mai ales oameni lipsiți de mijloace materiale, care nu aveau posibilitatea de a fi îngrijiți la domiciliu. Personalul medical și de îngrijire era plătit din veniturile mănăstirilor respective. În acest fel, Biserica a îndrumat o însemnată acțiune filantropică.

Aceste spitale au intrat în sistemul național de asistență socială, fiind întreținute de către Stat. Biserica își organizează o asistență socială internă, pentru preoți, călugări, bătrâni și bolnavi, și pentru preotese văduve și fără familie, în așezăminte mănăstirești, cum sunt, spre exemplu, Mănăstirea Căldărușani, Mănăstirea Viforâta, Mănăstirea Slatina sau la Mănăstirea Neamț. Faptul că Statul a preluat complet o sarcină care era odinioară și a Bisericii, nu face decât să dea posibilitate Bisericii pentru alte acțiuni de slujire ce țin de misiunea ei. Biserica este prezentă și intervine acolo unde sprijinul ei este solicitat și așteptat. De altfel, așa a fost și în trecut. Biserica a făcut școli pentru că nu existau, și a întemeiat spitale pentru că Statul nu era încă în situația de a le putea întreține. În aceste condiții, Biserica Ortodoxă Română a fost, ori de câte ori s-a simțit nevoia, prezentă și activă în slujirea oamenilor, urmând linia tradițională a slujirii, așa cum s-a practicat în lumea bizantină și cum, desigur, s-a practicat și în creștinismul apusean.

Trebuie spus că toate aceste instituții spitalicești cu caracter creștin au la bază iubirea profundă de oameni, iubirea de semeni aflați în dificultate, solidaritate.

Capitolul al cincilea poartă titlul ***Suferința umană și mijloacele de anihilare a acesteia.*** Suferința cauzată de neștiință, boală, sărăcie, singurătate și moarte sunt expresia condiției umane cauzate de starea de cădere în păcat, de înstrăinarea de Dumnezeu, de Izvorul Vieții prin neascultarea lui Adam și a urmașilor lui. Durerea este rezultatul fiziologic al traumatizării proprii prin deviere de la drumul dat prin actul creației iar moartea este rezultatul depărtării de Dumnezeu. Coruptibilitatea firii omenești și a persoanei, la fel ca și moartea, nu sunt dorite de Dumnezeu, cu toate că uneori apar ca pedeapsă a lui Dumnezeu pentru păcatul săvârșit, pentru călcarea Poruncilor. Dar, aceste stări nu sunt menite să dureze veșnic. Durerea produsă de păcat este preschimbată de Dumnezeu prin lucrarea căinței și a pocăinței (schimbarea lăuntrică, întoarcerea la Dumnezeu), în mijloace de biruire a păcatului. Și moartea însăși, prin Dumnezeu este

întoarsă împotriva stricăciunii și a cauzei stricăciunii: păcatul, ca distrugere a lui pentru ca răul să nu fie veșnic, fără de moarte.

Potrivit cunoașterii teologice, întreaga creație este destinată să ajungă la transfigurare, la o înnoire întru nesticăciune prin Biserică în împărăția lui Dumnezeu. Acesta este un adevăr fundamental, de care pe parcursul vieții trebuie să ajungem să fim convinși, pentru ca eforturile și întreaga noastră muncă să nu rămână zadarnice. Odată cu întruparea Mântuitorului și cu întemeierea Bisericii a început opera dumnezeiască a mântuirii, a restaurării omului prin Mântuitorul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu.

Biserica este în lume și prin întemeierea, misiunea și scopul ei, se află într-o solidaritate ființială și organică cu lumea. Viziunea creștină ortodoxă asupra raportului dintre Biserică și lume, pleacă de la premisa că lumea este darul iubirii lui Dumnezeu. Lumea este omenirea căzută, care prin convertire personală și conlucrare cu Dumnezeu, în Biserică și prin Biserică, trebuie să ajungă de la antropocentrism la teocentrism. „Dumnezeu S-a făcut Om pentru ca pe om să-l îndumnezeiască”. Acesta este mesajul și scopul Bisericii în lume. Receptarea acestui mesaj în planul personal al vieții, aduce lumină, împlinire și bucurie în toate domeniile vieții oamenilor. Aproximarea omului de Dumnezeu prin credință sporește darul și puterea vieții.

Dreapta credință, asumată și trăită în Sfânta Biserică, care este „stâlpul și temelie Adevărului” (1 Tim 3, 15) este pentru oricare credincios un izvor al harului divin, al puterii care reface, înnoiește sufletul și trupul, făcând posibilă trecerea de la stricăciune la nesticăciune, de la moarte la Viață, până la părtășia dumnezeieștii firi. Această credință primită în dar de la Sfântul Duh, în Sfânta Taină a Botezului, trebuie mereu susținută prin viața duhovnicească trăită în ascultare de Biserică, în continuă legătură cu: Sfânta Scriptură și Sfânta Tradiție, care sunt izvoarele Revelației divine, sunt Sfintele Taine prin care în Biserică se revarsă energiile divine, harul, puterea lui Dumnezeu spre refacerea și desăvârșirea trupului și a sufletului (mai ales Spovedania, Sfânta Împărtășanie și Sfântul Maslu, pentru cei bolnavi), participarea la sfintele slujbe, mai ales la Sfânta Liturghie, exercițiul rugăciunii și al înfrânării, postul alimentar și duhovnicesc, cinstirea sfinților și a sfințelor moaște, cinstirea icoanelor Mântuitorului, ale Maicii Domnului, ale sfinților îngeri și ale tuturor sfinților. Toate aceste lucrări ale credinței, care ne sunt dăruite de Sfânta Biserică pot fi pentru oricare bolnav surse de însănătoșire, de sporire a vieții vremelnice și veșnice.

Trăirea drepte credințe, oriunde și în orice împrejurare, este izvor de sănătate trupească și sufletească. Înstrăinarea de Dumnezeu, necredința, a fost

și rămâne sursa necazurilor și a tuturor suferințelor. „Necazurile vin, ne spune Patericul, pentru că ne semețim când Dumnezeu ne miluiește”. Semeția omului a generat de-a lungul veacurilor abaterea de la știință, de la dreapta cunoaștere și lucrare, de la ortodoxie și ortopraxie la zona întunecată a devierilor de la cunoaștere, care au sporit și sporesc suferința.

Un rol important în tămăduirea suferinței umane îl are medicina creștină. Medicina creștină este o medicină eclesială. Actul medical, adică descifrarea bolii, identificarea cauzelor biologice și spirituale, precizarea evoluției și prognosticului, profilaxia și tratamentul, se săvârșește în Biserică, având ca temei dogma și morala creștină. Hristos este Tămăduitorul absolut fără de care vindecarea nu este posibilă. Pentru a-și asigura sănătatea trupească și sufletească, fiecare creștin are nevoie de o terapie prin credință, care se realizează numai în sânul Bisericii creștine.

Capitolul al șaselea este reprezentat de o *Analiză socio-psihologică asupra suferinței în cadrul relațiilor interumane*. În urma unui studiu sociologic, am constatat că analizele statistice au relevat o legătură semnificativă între activitățile susținute la Centru creștin medical-social Sighișoara și gradul subiectiv de bunăstare al persoanelor în vârstă care beneficiază de aceste servicii sociale. Chiar dacă metodologia științifică nu permite inferarea unor concluzii cauzale ci mai degrabă corelaționare, este clar că multe dintre serviciile oferite de Centru corelează pozitiv cu bunăstarea beneficiarilor, fiindu-le de un real folos nu numai pe domeniul specific în care acționează aceste servicii ci și în alte domenii conexe ale calității vieții. Bineînțeles, nu toate serviciile au un impact egal și nu toate serviciile au în mod necesar un impact pozitiv semnificativ, dar putem concluziona fără mari riscuri că, per ansamblu, activitatea Centrului creștin medical-social Sighișoara este benefică pentru echilibrul psihologic al beneficiarilor și că există domenii clare de acțiune asupra cărora trebuie să insistăm și în viitor, cum ar fi acordarea de hrană și diverse servicii de consiliere, ajutorare și asistență medicală.

Prezenta lucrare de cercetare cuprinde în partea sa de final **Concluzii generale, vasta bibliografie** pe care am folosit-o, **anexele**, unde am făcut o **prezentare a Fundației - Centrul Creștin Social Medical de Zi – Sighișoara, am făcut o prezentare a întregului Proiect: Centru Creștin Social - Medical de Zi Sighișoara**, cu toate documentele necesare pentru înființarea, avizarea și funcționarea la standarde europene a acestei instituții caritabile. Am prezentat apoi și câteva **ilustrații** din care să reiasă măreția actului filantropic care are loc aici. Imaginile sune extrem de elocvente și

mărturisesc pe larg despre minunatele fapte caritabile care se desfășoară cu atâta dragoste în această instituție bisericească cu caracter social.

Prin această lucrare de cercetare am dorit să evidențiem, încă o dată, modul în care Biserica Ortodoxă Română a fost dintotdeauna și este și astăzi implicată în fapte de caritate. Filantropia ortodoxiei românești de astăzi își are izvorul în actele filantropice și de asistență socială ale Bisericii noastre din secolele trecute. Am ținut să arăt în prezenta lucrare de cercetare că Biserica Ortodoxă Română desfășoară o filantropie instituționalizată, Biserica are instituțiile ei de asistență socială, instituții ancorate în realitățile europene contemporane, instituții care desfășoară o misiune deosebită pentru toți cei aflați în diferite stări de dificultate. M-am ocupat concret în această lucrare și de Centrul Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara. Referitor la această instituție de caritate, în urma unui studiu socio-psihologic, am constatat că analizele statistice au relevat o legătură semnificativă între activitățile susținute la Centru Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara și gradul subiectiv de bunăstare al persoanelor în vârstă care beneficiază de aceste servicii sociale. Chiar dacă metodologia științifică nu permite inferarea unor concluzii cauzale ci mai degrabă corelaționare, este clar că multe dintre serviciile oferite de Centru corelează pozitiv cu bunăstarea beneficiarilor, fiindu-le de un real folos nu numai pe domeniul specific în care acționează aceste servicii ci și în alte domenii conexe ale calității vieții. Bineînțeles, nu toate serviciile au un impact egal și nu toate serviciile au în mod necesar un impact pozitiv semnificativ, dar putem concluziona fără mari riscuri că, per ansamblu, activitatea Centrului Creștin Social-Medical de Zi Sighișoara este benefică pentru echilibrul psihologic al beneficiarilor și că există domenii clare de acțiune asupra cărora trebuie să insistăm și în viitor, cum ar fi acordarea de hrană și diverse servicii de consiliere, ajutorare și asistență medicală.

În ansamblu, putem spune că la Centrul Creștin Social-Medical de Zi – Sighișoara se desfășoară o lucrare sfântă, o lucrare care face cinste deosebită Sfintei noastre Biserici și tuturor creștinilor indiferent de confesiune, pe care, prin porunca lui Dumnezeu avem obligația expresă de a-i sluji, oferindu-le cele necesare unui trai decent la bătrânețe.

Impactul lucrării este deosebit de puternic, fiind și un liant între cetățenii orașului, care cu tare multă dragoste și mărinimie oferă ajutor în alimente, haine și bani, având certitudinea că ele ajung acolo unde trebuie.

Ori de câte ori, se realizează o analiză organizațională, rezultatele acesteia provoacă o schimbare graduală în interiorul acelei instituții, mobilizează sau demotivează personalul, constituie trăirea unei satisfacții sau

neîmplinirii pentru aceia care realizează activități pentru atingerea unor obiective comune. Oricât de deasă ar fi evaluarea, introspecția instituțională sau “radiografia internă și externă” a unei instituții, aceasta va emite noi rezultate, va răspunde la multe frământări dospite mai mult sau mai puțin în cuptorul voinței de realizare a unor lucruri concretizate în aceea slujire a aproapelui, de care trebuie fiecare și toți împreună să dăm dovadă. Această slujire a aproapelui, pe lângă faptul că este încadrată în anumite standarde ce contribuie la bunăstarea societală dar și la împlinirea unor deziderate umane, este cuantificată de Domnul nostru Iisus Hristos și va constitui un mod de răsplată sau pedeapsă pentru fiecare “fiu a lui Dumnezeu”. Am putea afirma, în consecință, că ceea ce se împlinește ca și act filantropic, ca și act de asistență socială, poate fi analizat atât din punct de vedere teologic cât și sociologic.

Prezentarea activității sociale derulată în această instituție, într-un mod științific, evidențiază raportul de complementaritate dintre Biserică și Stat în domeniul asistenței sociale la nivel micro și macro instituțional, intensa lucrare filantropică și preocuparea permanentă și prioritară a instituțiilor ecleziale de a se implica în problemele atât de diverse și mereu noi ale membrilor societății omenești, care sunt fiii săi duhovnicești, indiferent de religia, statusul social și alte criterii de departajare.

Ca unul care sunt implicat în coordonarea asistenței sociale a unei instituții, am intenționat, să analizez într-un mod profesionist punctele forte dar și lacunele desfășurării misiunii sociale a Bisericii Ortodoxe Române, lipsurile documentelor care reglementează modul de funcționare a sistemului de asistență socială creștină, cât și nevoia de adaptare permanentă a furnizorilor de asistență socială ai bisericii la problemele sociale contemporane. Rezultatele acestei cercetări pot constitui un reper pentru demersul Patriarhiei Române de a elabora o strategie de dezvoltare în domeniul asistenței sociale.

Analizarea și măsurarea impactului activităților de asistență socială asupra beneficiarilor dar și asupra celorlalți membri ai comunități, a dat un răspuns specific și măsurabil legat de: nevoia de formare continuă a personalului care asigură asistența socială a bisericii la toate nivelurile acesteia de organizare (nevoia unui asistent social angajat la fiecare parohie rămâne un deziderat continuu, care ar crește calitatea actului social din spațiu parohial dar mai ales ar rezolva marea problemă a asistenților sociali teologi); îmbunătățirea și diversificarea metodelor de strângere de fonduri, pentru a asigura sustenabilitatea serviciilor sociale înființate prin diverse proiecte și programe cu finanțare națională sau europeană; eficientizarea maximă a

parteneriatelor dintre “Stat și Biserică” precum și tranzlatarea acestora la nivel regional și local.

Existența unui centru social care respectă tot ceea ce înseamnă legislația românească în domeniu dar și dragostea față de aproapele exprimată într-o formă concretă prin faptă, după modelul suprem al lui Hristos, realizarea unor obiective unice la nivel național și de pionerat conferă Protopopiatului ortodox român Sighișoara, locul binemeritat și recunoscut între furnizorii de servicii sociale.

Voluntariatul pe care se pune un real accent și prin care se realizează multe din obiectivele sociale ale Bisericii, revelează faptul că Instituția eclezială a avut un sistem de asistență socială bine organizat încă de la plămădă, identificat cu însăși ființa sa, când nici măcar această formă de slujire dezinteresată nu era cuprinsă într-o lege a voluntariatului sau definită în tot felul de teorii legate de munca voluntară.

Prezentarea activității de asistență socială a ortodoxiei românești, precum și implicit a unei instituții caritative bisericești, contracarează părerile unor inși ce susțineau lipsa unei deschideri a cultelor religioase și a competențelor pentru servicii de asistență socială. Acreditarea serviciilor sociale ale cultelor, de către instituțiile competente ale statului contrazice părerea că natura cultelor religioase le împiedică să acorde asistență neutră și competentă persoanelor vulnerabile. Asigurarea acestor servicii, de către personal specializat, fiind unul din criteriile acreditării, coordonarea și gestionarea tuturor activităților de asistență socială de către persoane licențiate, absolvente de master și de alte cursuri postuniversitare și de specialitate, contrazice susținerea ideii că „personalul clerical al oricărui tip de cult nu are studii de specialitate în domeniile respective de intervenție și apelează la idei și practici nevalidate de comunitatea medicală și științifică”.

Analiza a mai scos în evidență câteva aspecte: nevoia consolidării relațiilor cu instituțiile publice care au același obiect de activitate; îmbunătățirea comunicării cu beneficiarii indirecti ai serviciilor sociale (aparținători); nevoia de a crește nivelul salarial pentru a diminua sau stopa fluctuația de personal; solidaritatea, consolidarea echipei vizibilă mai ales în momente grele ale organizațiilor poate inspira membrii altor instituții; nevoia de a lărgi aria de acoperire a serviciilor sociale specializate și asupra altor categorii de beneficiari.

Totodată această lucrare, în ansamblul ei, completează studiile existente în domeniu, indică o direcție strategică pentru misiunea socială a Bisericii Ortodoxe Române, descoperă oameni, fapte și contexte legate de viața social-misionară a ortodoxiei românești, în trecut și în prezent. Chiar dacă dăinuie

de mii de ani sub forme necristalizate juridic, sistemul de asistență socială al cultelor este unul relativ nou sub aspect empiric, motiv pentru care considerăm că este binevenită o astfel de cercetare care să aibă ca obiect de analiză una din instituțiile Bisericii Ortodoxe Române.

Considerăm, așadar, că o astfel de lucrare constituie adevărate feedback-uri pentru ostenitorii structurilor sociale ale Bisericii, fie angajați, voluntari fie membrii activi ai ong-urilor care funcționează sub patronajul spiritual bisericesc, un mod de cunoaștere și un îndemn la voluntariat pentru cei “care-și pun viața pentru prietenul lor”, un nou punct de plecare pentru reorganizarea internă a acestor structuri, și nu în ultimul rând, un material de răsfoit pentru “cercetașii” în mâinile cărora va ajunge această lucrare.

Bine-nțeles, nu avem pretenția că am epuizat în această lucrare absolut toate aspectele legate de filantropia ortodoxiei românești, acest subiect este unul vast, unul care urmează să fie analizat încă de mulți cercetători, per total, încerc să cred că această lucrare cu plusurile și poate minusurile sale, aduce o contribuție la reliefaarea modului în care Biserica ortodoxă română se îngrijește de păstoriții săi și sub aspect social-filantropic și material, nu numai sub aspect pastoral-spiritual.

Concluzia generală care se desprinde din cele prezentate este limpede: preoțimea a fost și este alături de popor și de toți credincioșii în toate momentele dificile care s-au ivit de-a lungul vremii. Biserica a sprijinit totdeauna aspirațiile oamenilor spre o viață mai bună, mai omenească, s-a zbatut ca enoriașii săi să aibă cele necesare unui trai decent. Iar Centrul Creștin Social-Medical de Zi – Sighișoara este exemplul cel mai elocvent în acest sens, exemplul care se cere imperios de urmat în condițiile vremurilor tulburi și apăsătoare ale contemporaneității.

Bibliografie

I. IZVOARE DOCUMENTARE INEDITE

A. Arhivele Mitropoliei Ardealului, Sibiu

--- Fondul Arhiepiscopesc;

--- Circulare;

B. Arhivele Naționale, Filiala Târgu Mureș

--- Fondul Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara

C. Arhiva Protopopiatului Ortodox Român Sighișoara

II. IZVOARE DOCUMENTARE EDITE

1. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
2. Boudon Raymond, *Dicționar de sociologie*, Larouss;
3. Bria Ion, *Dicționar de teologie ortodoxă*, București, 1981, 398 p. (reeditat în Olanda în anul 1986 și la București în anul 1994, 428 p.).
4. *Compendiu de Doctrină socială a Bisericii*, Editura Sapienția, Iași, 2007.
5. *Constituția Bisericii gr.-or. Române din Ungaria și Transilvania sau Statutul Organic*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1914.
6. *De eleemosyna* 1: PG 51, col. 261.
7. *Dicționarul explicativ al Limbii Române*, ediția a II-a.
8. *Enciclopedia asistenței sociale*, M. P. V. Hook, Christian Social Work, NASW, 1995, CD-ROM;
9. *Encyclopaedia Universalis*, Corpus 3, Editeur a Paris.
10. Idem, vol. 20.
11. Grigorie de Nazianz, *Despre iubirea față de săraci*, 40; P.G. 35, col. 285.
12. Grigorie de Nysa, *Despre iubirea față de săraci și despre facerea de bine*; P.G., 46,57.
13. Hotărârea Guvernului României nr. 1024/2004 pentru aprobarea Normelor Metodologice de aplicare a prevederilor OG nr.68/2003 privind serviciile sociale, precum și a Metodologiei de acreditare a furnizorilor de servicii sociale în Monitorul Oficial al României nr. 682 din 29 iulie 2004.
14. *In epistulam I ad Corinthios* 20,5: PG 61, col. 168.
15. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, III, 1, Editura Scripta, București, 1993.
16. Ioan Gură de Aur, *Despre Preoție*, III,4.
17. Idem, *Omilia 50 la Evanghelia după Matei*, 3 P.G., 58, 508.
18. Idem, *Omilii la Matei*, LXXXII, trad. de Pr. D. Fecioru, în col. PSB, nr. 23, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
19. Irineu al Lyonului, *Adversus haereses* III, 10,2, Sources chretiennes, n. 211.

20. Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, J.P.Migne, *Patrologiae graeca*, 91,713.
21. Miller David (coordonator), *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2000.
22. Nil Sinaitul, *Epistolarum libri*, II, epistola 263.
23. *Omilia XXXIV, la Evanghelia lui Matei*, 5, P.G. LVII, 604.
24. Ordinul ministrului justiției nr. 954/b/c/2000 privind registrul asociațiilor și fundațiilor.
25. Patriarhia Română, *Statutul pentru organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
26. Păcurariu Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.
27. Părinți și Scriitori Bisericești, 17, *Sfântul Vasile cel Mare, Scrieri, partea întâia, Omilii la Hexaemeron, Omilii la Psalmi, Omilii și Cuvântări*, Traducere, introducere, note și indicii de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
28. *Protocol cu privire la organizarea și desfășurarea asistenței religioase în Ministerul Apărării Naționale – 1995.*
29. *Protocol încheiat între Patriarhia Română și Ministerul Sănătății privind asistența religioasă în instituțiile spitalicești nr. 1968/15.03.1995.*
30. *Social Work Enciclopedy*, NASW Pres, 1997.
31. *Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1869.
32. Suci Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol .I-II, Editura Academiei Române, București, 1967.
33. Suidas, *Sub voce*, Ioannis, Rec. I. Bekker, Berlin, 854.

III. PERIODICE

1. Bârseanu Andrei, *Orfelinatele noastre*, în Transilvania, nr. 1-6, 1916.
2. Himcinschi Mihai, *Misiunea Bisericii și aspectele ei*, în rev. “Credința ortodoxă”, nr. 1, 2002.
3. Idem, *Misiunea Bisericii și fundamental ei trinitar*, în rev. “Credința ortodoxă”, nr. 1, 2002.
4. Idem, *Mărturia creștină ca exigență misionară*, în rev. “Credința ortodoxă”, nr. 2, 2002.
5. Idem, *Aspectul misionar al parohiei*, în “Credința străbună”, nr. 4, 2002.
6. Macavei Elena, *Filantropia – dimensiune psihologică umană*, în „Telegraful Român”, nr. 29-32, 1-15 august, 1995.

7. Pop Irineu, *Învățămintele morale și sociale în opera și activitatea Sfântului Vasile cel Mare, necesare activității preoților în vremea noastră*, în Studii Teologice, nr. 3-4, 1985.
8. Idem, *Chipul lui Hristos în ființa și viața morală ale creștinului*, în Biserica Ortodoxă Română, nr. 1-2, 1987.
9. Idem, *Creșterea în Hristos*, în Glasul Bisericii, nr. 2-3, 1989.
10. Idem, *Despre iubire*, în Răsunetul, nr. 258, 28 decembrie, 1990.
11. Idem, *Preotul – instrument al iubirii dumnezeiești*, în Renașterea, nr. 3, 1996.
12. Idem, *Preotul ca misionar și civilizator*, în Renașterea, nr. 5, 1996.
13. Idem, *Bucuria, dar al Duhului Sfânt*, în Buna Vestire, nr. 5-6, 1997.
14. Idem, *Noblețea persoanei umane*, în Renașterea, nr. 3, 1998.
15. Idem, *Iubind pe Duhul Sfânt, ești transformat de El*, în Renașterea, nr. 5, 2009.
16. Stan Liviu, *Instituțiile de asistență socială în Biserica veche*, în Ortodoxia, nr. 1, 1957.

IV. LUCRĂRI GENERALE:

1. Barker Robert L., *The Social Work Dictionary*, NASW Press, 1995.
2. Bocancea Cristian, Neamțu George, *Elemente de asistență socială*, Editura Polirom, Iași, 1999.
3. *Compendiu de Doctrină socială a Bisericii*, Editura Sapienția, Iași, 2007.
4. Ică Ioan jr., Marani Germano, *Gândirea socială a Bisericii*, Editura Deisis, Sibiu, 2002.
5. Jurcan Ioan Emil, *Privire comparativă între mistica ortodoxă și celelalte încercări de spiritualizare a omului*, în rev. „Credința Ortodoxă”, nr. 1, 1999, Alba Iulia.
6. Idem, *Sfinții Trei Ierarhi – modelul preotului de astăzi, Exemplul concret – Patriarhul Justinian*, în revista „Credința Ortodoxă”, nr. 1, 2001.
7. Idem, *Hristos și indiferența religioasă a lumii. Eșecurile unei misiuni forțate și necesitatea unei noi viziuni*, în revista „Credința Ortodoxă”, nr. 1, 2003.
8. Idem, *Lumea religioasă contemporană. Evoluție și problematizare*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
9. Justinian Patriarhul, *Apostolat Social*, vol. I, 1948.
10. Levy C. S., *Social Work Ethics*, Human Science Press, 1976.
11. Mladin Nicolae și colectivul, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979.

12. Idem, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
13. Petrică Ion, *Biserica și asistența socială din România*, Institutul European, Iași, 2012.
14. Pop Irineu, *Pavăza credinței*, Editura Omniscop, Craiova, 1994.
15. Idem, *Chipul lui Hristos în viața morală a creștinului*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2001.
16. Idem, *Curs de bioetică*, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2005.
17. Remete George, *Dogmatica Ortodoxă, manual pentru Seminariile Teologice*, Editura Episcopiei Ortodoxe, Alba Iulia, ediția I – 1996, ediția a II-a – 1997, ediția a III-a – 2000.
18. Idem, *Cunoașterea prin tăcere*, Editura Orfeu, București, 2003, Alba Iulia 2004.
19. Stăniloae Dumitru, *Momente din vechea spiritualitate a ținutului buzoian*, în „Spiritualitate și Istorie la întorsura Carpaților”, sub îngrijirea Dr. Antonie Plămădeală, Vol. 1, Buzău, 1983.
20. Idem, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Craiova, 1986.
21. Idem, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ediția a II-a, Editura Omniscop, Craiova, 1993.
22. Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Ediția a doua, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
23. Idem, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Vol. II, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
24. Suci Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I-II, Editura Academiei Române, București, 1967.
25. Todoran Isidor & Zăgorean Ioan, *Teologia Dogmatică manual pentru seminariile teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
26. Valică Mihai, Chirilă Pavel, Băndoiu Andreea, *Introducere în teologia socială Teze centrale pentru o doctrină socială a Bisericii*, Editura Christiana, București, 2005.
27. Vlachos Hierotheos, *Psihoterapia Ortodoxă –Știința Sfinților Părinți-*, Traducere în limba română de Irina Luminița Niculescu, Editura Învierea – Arhiepiscopia Timișoarei, 1998.
28. Vlachos Hierotheos, *Psihoterapia ortodoxă –continuare și dezbatere-*, Traducere din limba greacă: prof. Ion Diaconescu și prof. Nicolae Ionescu, Editura Sofia, București, 2001.

V. LUCRĂRI SPECIALE:

1. Banu Gheorghe, *Tratat de medicină socială*, vol. III, *Asistența socială*, București, Casa Școalelor, 1944.
2. Bria Ion, „*The Liturgy after Liturgy*”, în: *Martyria/Mission, the Witness of the Orthodox Churches Today*, Geneva, 1980.
3. Idem, *Curs de Teologie și practică misionară ortodoxă*. Geneva: Consiliul Ecumenic al Bisencilor (CEB), 1982.
4. Idem, *Iisus Hristos*, București, Editura Enciclopedică, 1992.
5. Idem, *Spațiul nemuririi sau eternizarea umanului în Dumnezeu*, Iași: Ed. Trinitas, 1994.
6. Idem, *Ortodoxia în Europa. Locui spiritualității române*. Iași: Ed. Trinitas. 1995.
7. Idem, *Liturghia după Liturghie*, București: Ed. Athena, 1996.
8. Idem, *Sensul activ al iubirii creștine*, în volumul: *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.
9. Buta Mircea Gelu (coord.), *Medicii și Biserica*, vol. III, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2005.
10. Chirilă Pavel, *Conceptul de Medicină Creștină 1*, Editura Christiana, București, 2001.
11. Chirilă Pavel, Valică Mihai, *Meditație la medicina biblică*, Asociația Medicală Creștină Christiana, București, 1992.
12. Idem, *Spitalul Creștin --- introducere în medicina pastorală*, Editura Christiana, București, 2004.
13. Clement Olivier, *Sources, Les mystiques chretiens des origines*, Stock, Paris, 1982.
14. Constantelos Demetrios, *Byzantine Philantropy and social welfare*, Rutgers University Press, New Jersey, 1968.
15. Dan Ioan Mihail, *Asistență socială sau filantropie*, în „*Filantropia, parte a ființei spirituale A Bisericii Ortodoxe*”, Alba Iulia, ed. Reîntregirea, 2004, 11 pagini.
16. Idem, *Asistența socială – diagnoză și prognoză –*, în „*Creștinismul – Sufletul Neamului Românesc*”, Făgăraș, Ed. Agaton, 2004, 11 pagini.
17. Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Liturghie Euharistică și Filantropie Socială*, în volumul *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.
18. Duchemin R., Serviou F.; *Introduction au travail social*, ESF, Paris, 1983.

19. *Familie, Filantropie și Etică socială, Parteneriatul Stat-Biserică în Asistența socială*, 1, Supliment al revistei Altarul Reîntregirii, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2011.
20. *Familie, Filantropie și Etică socială, Parteneriatul Stat-Biserică în Asistența socială*, 2, Supliment al revistei Altarul Reîntregirii, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2011.
21. Galeriu Constantin, *Iubirea dumnezeiască și judecata din urmă*, 1959.
22. Idem, *Jertfă și răscumpărare*, 1973.
23. Himcinschi Mihai, *Biserica în societate. Aspecte misionare ale Bisericii în societatea contemporană*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
24. Idem, *Misiunea socială a Bisericii – fundamentele doctrinei*, în vol. Omagiu părintelui prof. univ. dr. Ioan I. Ică, Editura Renașterea, 2007.
25. Idem, *Teologia ortodoxă ca mărturie misionară a vieții Bisericii*, în rev. „Altarul Reîntregirii”, nr. 1, 2007.
26. Idem, *Misionarismul vieții ecleziiale*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2008.
27. Idem, *Mărturie și dialog. Aspecte misionare în societatea actuală*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2008.
28. Idem, *Misiunea Bisericii și etica socială*, în volumul: *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.
29. Jurcan Emil, *Zâmbetul morții în Hristos. Moartea și suferința în marile religii și împlinirea ei în creștinism*, în volumul: *Sensul vieții, al suferinței și al morții*, Reîntregirea, Alba Iulia, 2008.
30. Lemeni Adrian, *Parteneriatul Stat-Biserică în asistența socială*, în volumul *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.
31. Macavei Elena, *Familia și Casa de Copii*, E. Litera, București, 1989.
32. Idem, *Asistența socială în preocupările Astrei* în „Biblioteca Astra Sibiu, Astra, 1861-1991 Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român 130 de ani de la înființare”, Sibiu, 1992.
33. Patriarhia Română, *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.
34. Pătuleanu Constantin, *Filantropia creștină între reperele ei istorice și actualitate*, în volumul: *Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi*, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.

35. Pestroiu David, *Centrele educațional-filantropice ale Bisericii, necesitate misionară în societatea postmodernă*, în volumul <Familie, Filantropie și Etică Socială>, Supliment al revistei Altarul Reîntregirii, Alba Iulia 2011.
36. Plămădeală, A., *Idei sociale oglindite în viața și activitatea Sfântului Vasile cel Mare*, în vol. omagial Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa, București 1980, în Col. Biblioteca teologică, vol. 3.
37. Idem, *Biserica slujitoare*, Sibiu, 1986.
38. Pop Ioan, *Sfânta Liturghie în viața credincioșilor*, Editura Ecclesiast, Sibiu, 2012.
39. Pop Irineu, *Preoția și arta pastorală*, Editura Arhidiecezana, Cluj Napoca, 1997.
40. Idem, *Cu Hristos pe calea vieții*, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2006.
41. Remete George, *Suferința omului și iubirea lui Dumnezeu*, o introducere, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
42. Rordorf W., *Liturgie, Foi et Vie des premiers chretiens. Etudes patristiques*, Beauchesne, Paris, 1992.
43. Rupp M.- A., *Le travail social individualise*, Privat, Toulouse, 1970.
44. Someșanul Vasile, *Credința creștină și Medicina. Falsa credință și pseudo-medicina*, în <<Medicii și Biserica>>, vol. III, Editura Renașterea, Cluj Napoca, 2005.
45. Teodorescu Mihail, *Filantropia secolului apostolic, model al filantropiei creștine*, în volumul <Familie, Filantropie și Etică Socială>, Supliment al revistei Altarul Reîntregirii, Alba Iulia 2011.
46. Vicovan Ion, „*Dați-le voi să mănânce*”. *Filantropia creștină – istorie și spiritualitate*, Iași, Trinitas, 2001.
47. Vizitiu Mihai, *Bazele nou-testamentare ale filantropiei creștine*, în volumul: Asistența social-filantropică și medicală organizată de Biserica Ortodoxă Română în trecut și astăzi, Editura BASILICA a Patriarhiei Române, București, 2012.
48. Idem, *Filantropia Divină și Filantropia Bisericii după Noul Testament*, Ed. Trinitas, Iași, 2002.
49. Ware Kallistos, *Împărăția lăuntrică*, București, Christiana, 1996.
50. Idem, *Ortodoxia, calea drepte credințe*, Iași, Trinitas, 1999.
51. Zăgrean I., *Păcatul, dușman al sănătății trupesti și sufletești*, în Îndrumător Bisericesc pe anul bisect de la Hristos 1976, Sibiu, Tiparul tipografiei eparhiale.